

LƏTİFƏLƏR

Axısqa türklərinin ən böyük xoşbəxtliyi ondadır ki, taleyin acıları onların gülüşünü və həyat eşqini əridə bilməmişdir. Xalqın faciəsini öz faciəsi kimi duyan hər bir türkün dərindən dərman, ruhuna təpər müdrik xalq gülüşü, duzlu şakalar, yerennük olmuşdur. Xalq gülə-gülə heç də öz dərini unutmamışdır. Xeyr! – Gülüş milli ruhu, xalq ruhunu sınmağa, qırılmağa qoymamış, düşmənlərə cavab olmuşdur. Xalq öz gülüşü ilə sanki böyük oğlu Ömər Faiq Nəmanzadənin dediklərini bir daha söyləmişdir: «Xeyr, əzizim, xeyr! İşıq dairəmiz sönməyə mail olsa da, arxayın olunuz, sönməyəcəkdir. Bəlkə getdikcə böyüyəcək, o qədər böyüyəcək ki, ta babalarımızın keçməmələri üçün çəkilən Çin səddini də keçəcəkdir» (Ö. F. Nəmanzadə. Əsərləri. Bakı, 1983, s. 95).

Türklərin mifoloji əsərləri, əfsanə, dastan, mani, türküləri ilə bərabər, Nəsrəddin, Qaya əmi, Beç, Kudyan haqqında çoxlu məzəli rəvayətləri də var. Onlardan bəzilərini sizə təqdim edirik.

Axısqada ayrı-ayrı kəndlər haqqında da məzəli sözlər var ki, bunların bəzisini Axısqaanın coğrafiyasına aid bölmədə vermişik.

1. NƏSRƏDDİNİN TƏLƏBƏLİYİ

Keçmişdə bir molla oliyer, özi də çox aqılmışdır. Onun bir koçi oliyer. Molla hər gün koçi kəsib üç dəfə çorba bişürüyər, tələbələrindən yiyər. Sora onun gəməklərini yığıb dua oxiyər, koç diriliyər.

Bir gün molla nerəyəsə gediyər. Tələbələrindən də tapşırıyer ki, koçi kəsmiyəsiz. Siz oxuyaməsiz. Koç nadan olur.

Ancak mollanın tələbəsi Nəsrəddin tələbələrə diyər ki, koçi kəsib yiyax, bən oxumay biliyerim. Gəməkləri yığıb okurum, koç dirilur. Molla nə bilacax ki, biz koçi yedux.

Koçi kəsib yiyerlər. Sora gəməkləri yığıyerlər. Amma düz yığımyerlər. Nəsrəddin oxuyər, koç ayağa kaxiyər, ancax nadan oliyer.

Molla misəfirluxdan gəlib görüyər ki, koç nadandur. Camahat da baxıb güliyer. Biliyer ki, bu, Nəsrəddinin işidur. Diyər ki, bən deməmişdimmi ki, koça bögün dəgməyin! Səni görüm bu koç kimi ellərə gülünci olasın.

Mollanın kərğişi Nəsrəddini tutiyər. O gündən Nəsrəddinin bütün sözləri ellərə gülüncüdür.

2. MOLLA VƏ EŞƏGLƏR

Adamın birinin eşəgi itiyer, kövünü ariyer, bulamiyer. O biri kövə gediye. Aramaya ərindüğüna səhəb, gediye camiyə. Mollaya diyer ki, cumadan sonra cəməhətdən bir soruşax, belki eşegimi görən olur.

Cuma namazından sonra Molla cəməhətə soruşiyer:

- Ey cəməhət, bu dünyada kimin nəyə həvəsi var?

Biri qaxiyer diyer ki, paraya, o biri diyer ki, yemege, başxalari diyer toya, bayrama. Hərə bir şey diyer.

Axırda üç-dörd nəfər qaliyer. Bunnar diyerlər ki, bizim heç bir şeyə həvəsimiz yoxdur.

Molla, eşək ariyani səsliyer, diyer:

- Ay eşək, sahibi, a bunda üç-dörd eşeg var. Gəl bax gör, hangisi sə-nindir?

3. İKİ ƏRINGƏN

İki tənə əringən oliyer də, bunlar üzümün altında yatiyerlər də. Üzüm salxumi sallanur ağızlarına dəyir. Ama ərindüklərindən yemiyerlər. Biri diyer ki, olan, ey vax, bəni vax, bir adam olsa da, bana bir gilə üzüm versə da yesəm.

O biri lap əringən diyer ki, olan, bənim yerimə də de ki, versinlər.

4. BACANAQLAR

Yeddi bacanaq yol gediyermiş. biri diyer ki, olan, bir adam oleydi da, konuşaydix.

5. KÜSƏYƏN ENİŞDƏ

Aclıx dövrü toyda eşitənin cadi (çörək növü) payını yiyerlər. Güvəgiyə eniştəyi götürəndə ayağını eşigə diriyer, diyer ki, cadiyi ki kim yedi, gəlinin də yanına o girsin, bən girməm.

6. ÜFÜR DAĞI

Biri misəfirluxda sicax çorbayı yiyer, ağızını yaxiyer (yandırır). Yandığından başını dik göyə qaldirur, amma utandığından üfərə bilmiyer. Tavana baxiyer də əv sahibindən soruşiyer:

- Dada-dada-dada, bu koşatlari (tirləri) nerdən gətirdüz?
- Əv sahibi arif adam imiş də, diyer:
- Üfür dağından gətirdux, dadamcan.

7. ENİŞTƏLUX

Biri eniştəluğa gediyer, buna yemaya xingal gətirüyerlər. Xingal ufax (xırda) oliyer, eniştə fikirləşiyer ki, şimdi bir-bir yesəm, ağızda bir şey yox. Başliyer iki-iki, üç-üç yemaya. Qaynatasi diyer:

- Eniştəcan, sizdə türbəyə ölüyi qaç-qaç qoyiyerlər?

Eniştə məsələni duyub diyer ki, ölüsünə baxiyer, əgər böyük isə bir-bir, ufax isə iki-iki, üç-üç də qoymax oliyer.

8. MÜRTƏZ DƏDƏ VƏ KÖŞƏLİ

Saatlıda M.F.Axundov adına kolxozda orta məktəb müəllimi işləyən Məhəmməd Dursunov söyləyir:

- Bir dəfə maşında ot gətirəndə maşına atası alışıdı, ot yanmaya başladı, bizimlə xəbərimiz yoxdur. Arxadan "Jiquli" gəliyer, çatamıyerlər ki, desinlər ot yanıyer. O gəliyer, biz yol vermirux, qaçıyerux. Bir təvür "Jiquli" irəlilədi və saxladı. Bizə işmar etdi ki, ot yanıyer. Biz çıxdux ki, maşın üstü tütünə qatlanmuş, yanıyer. Sürən də Zedibanlı oğlandır, adı Köşəlidür. Bir təvür otun atasını söndirdux. Maşın alovlanı-aovlanı Gümüş kanala gəldux çatdux. Su səpdux, söndirdux. Bu xəbər Mürtəz dədəyə (məşhur el şairi Arzneli Mürtəz Türen oğlu) ulaşıdı, aldı görək, Mürtəz dədə nasıl vəsf etdi buni:

Zediban qariyəli (kövlu) Təməlin oğlu,
Bəsmələsiz döşəkdən çıxan Köşəli,
Onunçun gəlmiyer işlərin toğri,
Sol ayağın şalvara taxan Köşəli.

Nasıl edax kötülərin məthini,
Bilirüm aslıni, tanrı zatını,
Sən ki yakdın Məhəmmədin otuni,
Qomşi ocağını yıxan Köşəli.

O ki bənziyersin ağacların zortuna,
Canım qurban olsun yigitlərin qartına,
Yüz manat xərlətdin maşın bortuna,
Paraya da panço taxan Köşəli.

Siz kimi cəhillər maşın qədrin bilməz,
Dövrən sürüb əsla səfa da qılmaz,
Zəhmət çəkər, zəhmət haqqın alamaz,
Hökmət maşının yaxan Köşəli.
Usta Mürtəzdi sözlərini qanduran,
Tapulmadi maşınayi söndürən,
Od salıban maşınayi yaxdıran
İdaradan da yüziağ çıxan Köşəli.

9.

Xoca Nəsrəddin padşahın vəziri olur. Padşah diyer ki, vəzir, bənim qonaxlarım gələcəy. Sən yaxşı bir aşix tapginan bu məclisi yola versin. Diyer ki, baş üstə. Həmən gün padşahın qonaxları gəlir. Şah tez xocanı çağırır ki, neynədin, tapdın aşığı. Xoca deyir ki, aşix nəyə lazım, aşix mən. Diyer, ayə, çalmağı-zadı bilirsən? Diyer ki, çalmaxı da biliyəm, hələ üstəlik oxumağı da. Hə, nəisə axşam olur yığışillar, yiyillər, içillər. İndi diyillər ki, bir aşix çalsın görək feyziyab olax. Xoca da bir sazı alıyer, gəliyer, oturer orda. Götürüyər əlinə, barmağını qoyur bir pərdənin üstünə, başdıyır dındıltadır, oxuyer. Qonax əyiliyer padşahın qulağına ki: - Padşah sağ olsun. Bu neyniyir, nə çalır? Heç çalmağını görmürəm, barmağını də yerindən dəpərtmir. Padşah diyer ki, - Xoca biz görmüşük aşixların barmaxları gedər, gələr sazın üstündə. Xoca da: - Padşah sağ olsun, olar tapa bilmirlər, mən tapmışam barmaxlarımın altındadır.

10.

Əmir Teymur milləti yığır, diyer ki, mən nətər adamam? Kimin nə həddinə ki, sən pis adamsan. Hamidan bir-bir soruşiyer. Sıra gəlir Xocaya. Diyer ki, Xocam, mən nətər adamam? Diyer ki, iyisən, amma. Diyer, ammasu nə? Bizə layiq adamsın. Xocanın bunu deməkdə məqsədi vardı. Yəni insanlar o qədər azğunlaşmışdı ki, o dövrdə Allah Tala bu insanların başına Əmir Teymuru göndərdi.

11.

Əmir Teymurla bağlı bir rəvayət də var. Əmir Teymurun qazısı Xoca Nəsrəddin oluyur. Bu əmr verir ki, heç kəs iti kəsən bir şey gəzdirməsin. Belə ki, bıçax, xəncəl. Xocanın da bir əbası olur, böyük bir əba, hamıya məlum. Teymurun da əlaltıları var axı. Satqınlar, xoş görünmək istiyənlər. Gedirlər ki, şahım, bən bu molladan şübhələnim, o əbasının altında bir şey gəzdirir, amma nə biz bilmiyoruz. Qazidir, kim bunun əbasına baxacaq ki. Əmir Teymur Xocanı çağırır diyer, a xocam nətərsən?eləsən, beləsən. Sənin nə gözəl əban var, bunu bənə bağışla. Elə eliyer, belə eliyer, görüyər ki, nə, əbasının altında bir balta var, yaman yekə baltadır. Diyer ki, Xocam, sən mənim qanunlarıma tabe deyilmisən ki, bənim sözüümü dinləməmisin. Diyer ki, Əfəndim nəyi? Diyer, bən diyərəm ki, hələ bıçax gəzdirmək olmaz, sən balta gəzdirərsən. Diyer, Vallah, bu qanunlarda elə qələtlər çıxıyer, hələ bu baltaynan yontuyuram, hələ düzələdə bilmiyərəm.

12.

Bir gün Molla Nəsrəddin dostuyla rastlaşır. Deyir, A qardaş, sən məni hər görəndə qonaq çağırardun. İndi heç çağırırısan, noolub? Xeyir ola? Diyer ki, ə, sən görməmiş kimi yeyirsən, ona görə çağırırıram. Diyer ki, ona görə çağırırısan? Deyir ki, hə. Əyə, sən məni çağır, hər tkənin arasında ik rükət namaz qılaram.

13.

Molla Nəsrəddin rəhmətlik həkim işdiyirmiş. Özü də acmış. Gedir xəstənin yanına. Xəstənin yanına gedir. Xəstəni gətirirlər, özü də acdı axı. Deyillər ki, ay həkim, bax da bu xəstədi. Deyir ki, xəstəyə heç nə olmuyub. Xəstə acdı. Acdı? Deyir, hə. Deyirlər ki, yemir axı. Yemək gətirün, mənə də gətirün. Mən elə yeyəcəm ki, bunun da iştahı açılacaq. Ona da gətirirlər, buna da. Molla doğrıyer içinə yeyir. Xəstə də iki qaşığı ağzına alır. Day heç nə yeyə bilmir axı. Diyer ki, xəstəyə iki-üç qaşığı, o da bərəkətdi. Yaxşıca qabı boşaldır gedir. Beş-altı gün keçəndən sonra xəstə yiyəsi Mollaynan rastlaşır. Deyir, o gün gəldün, sən də yədün, o da yedi. Heç xəstəyə xeyri olmadı. Diyer, ayə, ona xeyri olmadı-olmadı, mənə ki oldı.

14.

Molla çox kasıb olur. Bayram gəlir, heç nəyi də yox. Baxır gürür ki, o qonşu zənbilnə gətirdi, uşaxları sevinir. Baxır uşaqlara, neynəsin pulu yox. Birdən Molla oğluna deer, Oğul, zəndili götür getdüy. Oğlu zənbili götürür, hara, ata? Arvadı: - Əşi hara gedirsən? Deer, sizin nə borcunuzadı? Üz tutullar bunu tanımayan yerə, deyək ki, qəsəbənin o başına. Molla girir dükana: - Ə, qardaş, qənddən 5 kilo çək! O halvadan 5 kilo çək. Piçenikdən filan qədər çək, fındıxdan filan qədər çək, doldur zənbili. Uşağa deer ki, çıx aradan. Arxasına baxır görür ki, uşax tını dödü. Deer ki, 2 qardaş satıcıya. Bir adam gəlsə, oğluynan bir yerdə, zənbili doldursa, uşax aradan çıxsa, O da desə ki, pulum yoxdur, neyniyərsən? Deer ki, bu arşınnan onun eninə, uzununa vuraram. Deer, onda başada qardaş. Deer, pulu ver bura. Deer, pul yoxdu. Ə, pulu ver. Təpik yumruşnan düşür bunun üstünə. Çıxardır çölə, bir az da çöldə vurur. Öldürür, ölüsünə vurur. Ağzı, burnu, üz-gözü qan, gəlir yenə satıcının yanına: - Satıcı qardaş, həmin qiymətə yenə bir zənbil doldura bilərəm.

15.

Molla bir gün bərk ac imiş. Baxır ətrafa görür ki, bir dükən var. Girir dükana, satıcıya: -Qardaş, bular hamısı sənindi? Der, hə. Der: - Ə bə niyə yemirsən bulardan?

16.

Bir gün qızın ərə verirmiş Molla. İndi qızı aparırlar da. Vağzalı çalınır, qız gedir. Arxasınca baxır, baxır, iki-üç kilometr gedənnən sonra gözdən itməyə az qalanda camaat der ki, əşi nəyə baxırsan? Gir içəri də. Götürülür qaça-qaça: - Ə dayan, saxla. Axırda özün çatdırır: - Qızım, sənə bütün tapşırıqları demişəm, hər şeyi demişəm, bir şey yaddan çıxıb, oyu demək istiyirəm. Bax, tikiş tikəndə yadunda qalsın, iynəyə keçirtməyin sapın başını bağlamağı yadundan çıxartma ha, o yadunda qalsın.

17.

Molla Nəsrəddin rəhmətliydən soruşurlar ki, Molla, sən burnun hardadı? Der, burnum boynumun dalında. Boynun dalında burun olar? Burun qabaxdadı. Elə şey olar, burun qabaxdadır. Molla da der, yalan deməsən həqiqət üzə çıxmaz.

18.

Bizim yerimizdə hər yerdə olduğu kimi maraxlı əhvalatlar olub da. Məsəlçün, ağıldan bir az zəif olan bir oğlanı evləndirirlər. Bizdə evlənənnən iki gün sonra enişmə gedir qız tərəfə. Gedəndə, samovar da o vaxt təzə çıxıbmiş. Dədəsi der, gedə orda özün idarə eliyə bilməz, qoy mən də bir yerdə gedim, qabaxlar kəndlər bir-birinə yaxın-yaxın olublar. Orda elə olur ki, suyu tökmək lazımdır samovara. Suyu gətirirlər. Yeznə elə olmalıdır ki, düz durmalıdır, hörmət mənasında, enişmə elə durmalıdır. Qız tərəfin qabağında şax durmalıdır. Su gətirirlər. Yeznə durur ayağa der ki, olar əziyyət çəkməsin, verin mənə mən töküm. Alır. Samovardan xəbəri yoxdu nə olan şeydir. Suyu tüstü çıxan yerdən tökür. Tökəndən sonra aşağıdan dağılır axı. Qaynatasına der ki, qaynata, sizin samovar cırıxdı. Cırıxdı deyəndə qaynatası der ki qudasına, sizin bu oğlanın diyəsən yolun altında, üstündə tarlaları var, yəni çatışmır, mənası budur. Yəni altdan-üstdən danışır. Bu da başa düşmə, deer, bay, yolun altı da bizimdir, üstü də.

19.

İki nəfər bir-biriylə zarafat eliyirmiş. Orda axı bulax vardı də. Əyilib sudan içillərmiş. Biri su içəndə ordakı dədələrimizdən. O birisi görür ki, tay bu su içir, fit çalır. Guya qoyun suluyur. Bu da suyu içir, dayanannan sonra başın qaldırır: - Ulan, ay başı xarab, o fistliği, fiti içmiyən qoyun üçün çalırlar e, görürsən tay mən içirəm də. Deməy qoyun özünsən də.